

hebben gevonden, want hij mocht de grote Constantijn niet, die 'Santra Salebrosus', die ruige grammaticus, zoals hij de dichter spottend noemde. Daar staat dan voor ons wel weer tegenover, dat de bewerkers van dit deel van Grotius' brieven dankbaar kunnen verwijzen naar de hulp die ze hebben gehad van de andere medewerkers van genoemd instituut, waar diverse kundigheden en specialismen gebundeld zijn, zeker ook ten voordele van dit project.

C. S. M. Rademaker

M. J. van der Wal, *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650* (Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies III; Den Haag: Sdu uitgevers, 1995, ix + 161 blz., f39,90, ISBN 90 12 08298 6).

De ontwikkeling van de taal vormt blijkbaar ook een aspect van het megaproject 'Nederlandse cultuur in Europese context', met 1650 als een van de ijkpunten. De wording van een eenheidstaal in de jonge Republiek stond niet op zichzelf: een soortgelijk proces vond overal in het vroeg-moderne Europa plaats. Standaardisatie van de taal eiste om te beginnen een positieve taaiattitude. Deze ontwikkelde zich inderdaad in het vijftiende-eeuwse Italië en het zestiende-eeuwse Frankrijk, Engeland en Duitse Rijk. De waardering voor de volkstaal nam vooral door het humanisme, het protestantisme en het proces van staatsversterking toe. Deze positieve taaiattitude was een onmisbare voorwaarde voor selectie. Meestal trad op den duur een bepaald dialect als standaardtaal naar voren en begonnen bepaalde taalvormen als norm te fungeren. Door de bestaande machtsverhoudingen ontwikkelde het Hollands zich in de Republiek vanzelf tot standaardtaal, gelardeerd met Vlaamse en Brabantse elementen, terwijl het Oost-Nederlands naar de achtergrond verdween. De taalvormen van Hooft en Vondel kregen daarbij geleidelijk enige normatieve waarde, hoewel op microniveau tot 1800 nauwelijks sprake was van standaardisatie. Het selectieproces kwam tot uiting in pogingen tot codificatie; grammatica's en woordenboeken hadden ten doel de regelgeving te bevorderen. Dat was ook in de Republiek het geval; omstreeks 1650 zou enige stabilisatie zijn bereikt, al hadden dergelijke pogingen tot standaardisatie geen dwingende kracht. Tegelijk vond er functieuitbreiding plaats: de volkstaal manifesteerde zich overal op nieuwe terreinen, zoals de wetenschap. Zulke initiatieven hadden in de Republiek, althans op wetenschapsgebied, niet al te veel succes; het Latijn bleef de voertaal op de universiteiten en van de vooraanstaande geleerden. Er verschenen in de volkstaal vooral praktische verhandelingen voor wijdere vakkringen. Het grootste probleem was de acceptatie van de standaardtaal en standaardvormen door bredere lagen van de taalgemeenschap. Er werd daarbij in Nederland tot 1650 en zelfs tot 1800 niet veel vooruitgang geboekt. Men heeft het dan nog alleen over de geschreven taal; de gesproken taal verkeerde zelfs in 1900 qua standaardisatie nog in een staat van wording.

Men kan niet bepaald zeggen dat de thematiek van dit boek mij op het lijf is geschreven; dat noopt tot enige voorzichtigheid. Het kan echter ook verfrissend zijn als een buitenstaander eens door het taalkundig doolhof dartelt. De opzet van het boek verdient niets dan lof. De auteur, universitair docent historische taalkunde te Leiden, gaat uit van een duidelijke vraagstelling en definiëring en werkt de aangesneden problematiek deskundig en systematisch uit; de internationale context krijgt hierbij ruimschoots aandacht. Na twee hoofdstukken over het standaardisatieproces in Europa en in de Republiek tot 1650 concentreren de laatste twee hoofdstukken zich telkens op één aspect van dat proces in de Republiek: het ontstaan van een positieve taaiattitude en het gevecht van de volkstaal met het Latijn op wetenschappelijk terrein; de persoonlijke bijdrage van de auteur bestaat uit het bestuderen van de muziekterminologie.

Het werk maakt vooral duidelijk hoeveel onderzoek nog moet worden verricht, onder meer bij het kwantificeren van de boekproductie; bij gebrek aan voorstudies blijft het werk naar mijn smaak rijkelijk schematisch. De auteur gaat daarbij erg lichtvaardig om met termen als 'nationaal bewustzijn' en 'nationale eenheidstaal' en met het begrip 'de Nederlanden', terwijl zij in feite de Republiek bedoelt. Was het codificatieproces werkelijk gestabiliseerd omstreeks 1650? Waren Hooft en Vondel werkelijk normatieve autoriteiten na 1650, behalve voor enkele taalkundigen? De stellige uitspraken van de auteur kunnen mij niet erg overtuigen. Het voornaamste bezwaar van de studie acht ik echter de formele benadering. De conclusies berusten in hoofdzaak op de inhoud van grammatica's en woordenboeken en de voorwoorden van vertalingen. De schrijfster doet geen enkele poging de invloed van ideeën en voorschriften op het concrete taalgebruik van allerlei geografische en maatschappelijke groeperingen aan te geven of althans door de analyse van enkele typerende steekproeven daarop enig licht te laten schijnen; hoeveel voetangels en klemmen hieraan ook mogen kleven, dat had de studie levendiger, stimulerender en prikkelender kunnen maken. Natuurlijk zal de acceptatie van de standaardschrijftaal bijna geheel na 1650 hebben plaatsgevonden, maar het zou interessant zijn geweest te onderzoeken of en in hoeverre de aanzet ertoe al vóór 1650 werd gegeven. Bij een cultuurgeschiedenis nieuwe stijl kan en mag in mijn ogen zo'n sociale dimensie niet ontbreken.

G. de Bruin

W. N. A. Klever, *Mannen rond Spinoza (1650-1700). Presentatie van een emanciperende generatie* (Hilversum: Verloren, 1997, 249 blz., ISBN 90 6550 563 6).

De zeventiende-eeuwse filosoof Spinoza heeft door zijn originele werk al heel wat pennen in beweging gezet. Zijn visie op het bestaan, die God identificeerde met de natuur en een duidelijk determinisme als de het leven beheersende kracht aanwees, bracht een door hem al van te voren gevreesde reactie van orthodox-kerkelijke zijde teweeg. Dat was de reden waarom hij zijn filosofische werk liever in het Latijn publiceerde. Ook de politiek-theoretische geschriften, gebaseerd op zijn wijsgerige uitgangspunten, hebben door hun rigoureuze historische benadering van het bijbelse verleden en het erin verwoorde principieel democratisch republikanisme ophef veroorzaakt. Toch had Spinoza veel contacten en er ontstond rond hem een groep die, ondanks de slechte naam die de betiteling 'spinozist' met zich mee bracht, zijn seculiere manier van denken voortzette. Of ontwikkelden zij misschien zelfs al dergelijke gedachten vóórdat Spinoza zo ver was? De Rotterdamse filosoof Klever heeft in elf essays het werk van deze mensen willen onderzoeken, en dat met nadruk niet vanuit historisch perspectief zoals K. Meinsma in 1896 had gedaan. Hij heeft zich vooral op hun geschriften en niet op hun leven geconcentreerd, al komt dat laatste toch naar voren als we het tragische einde van Franciscus van den Ende of Adriaan Koerbagh beleven. Anderen kregen soms grote moeilijkheden, zoals Bredenburg, of traden bijzonder voorzichtig op. Het gezelschap omvatte kooplieden als Balling, een grutter als Jelles, maar ook J. Hudde, een Amsterdamse burgemeester, Tschirnhaus, een Duitse graaf, en een Leids hoogleraar als B. de Volder. Interessant genoeg voor boeiende uiteenzettingen, ware het niet dat de interpretatie van Klever de groep in een filosofisch keurslijf stopt en alle plooiën gladstrijkt.

Spinoza is voor hem nu eenmaal 'een van de allergrootste denkers en wetenschapsbeoefenaars uit onze Westerse culturele geschiedenis'. Om dat tot de hedendaagse lezer te laten doordringen moet deze in zijn lectuur worden begeleid. Vorige bundels van de auteur hadden naar zijn zeggen niet de goede uitwerking, want men was bevooroordeeld, of recensenten